

GYVENIMAS VIRŠ VANDENS ANKSTYVUOJU METALŲ LAIKOTARPIU LIETUVOJE. ĮSPŪDŽIAI APIE ELENOS PRANCKĖNAITĖS DISERTACIJOS GYNIMĄ

Mindaugas Brazauskas

Klaipėdos universitetas

2012 m. spalio 26 d. Klaipėdos universitete buvo apginta Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantės Elenos Pranckėnaitės daktaro disertacija „Ežerų gyvenvietės Pietryčių Baltijos regione ankstyvuojų metalų laikotarpiu“. Mokslinis darbo vadovas doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas). Disertacijos gynimo tarybą sudarė: pirmininkas prof. habil. dr. Vladas Žulkus (Klaipėdos universitetas), nariai: dr. Miglė Stančikaitė (Gamtos tyrimų centras), dr. Dalia Kisielienė (Gamtos tyrimų centras), dr. Agnė Čivilytė (Lietuvos istorijos institutas), dr. Ernestas Vasiliauskas (Klaipėdos universitetas). Oficialieji oponentai: prof. habil. dr. Algirdas Girininkas (Klaipėdos universitetas) ir doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas).

E. Pranckėnaitė 2003 m. baigė archeologijos bakalauro studijas Vilniaus universitete. 2003–2006 m. tęsė studijas magistratūroje ir įgijo archeologijos magistro laipsnį. 2006 m. ji pradėjo doktorantūros studijas Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantūroje. Tais pačiais metais E. Pranckėnaitė pradėjo dirbti VšĮ „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“ ir šioje institucijoje dirba iki šiol.

Pristatydama savo darbą, E. Pranckėnaitė akcentavo, kad disertacijoje pirmą kartą Lietuvoje analizuojami šlapynių archeologijos sričiai priskirtini objektai – ežerų gyvenvietės. Geografinės ir chronologinės ribos nustatytos atsižvelgus į pagrindinį tyrimų objektą – Luokesų ežero gyvenvietės ir jų datavimą. Darbo tikslas yra įvertinti ankstyvojo metalų laikotarpio Luokesų ežero gyvenvietės Pietryčių Baltijos regiono ežerų gyvenviečių kontekste. Remiantis regiono gyvenviečių tyrimais bei interpretacijomis, siekta nustatyti Luokesų ežero gyvenviečių bruožus regione, išsiaiškinti, kuo šios gyvenvietės yra panašios ir kuo išsiskiriančios. Taip pat siekta naujai peržvelgti ir patikrinti jau pateiktas regiono gyvenviečių kilmės, raidos ir naudojimo hipotezes bei interpretacijas.

Kaip pažymėjo disertantė, ilgai ežerų gyvenvietės buvo laikomos specifiniu Alpių regiono bruožu. Dabartinės Alpių regiono gyvenvietės yra įtrauktos į UNESCO pasaulio kultūros paveldo sąrašą, tad šiame kontekste yra labai įdomus ir aktualus ežerų gyvenviečių atradimas Lietuvos teritorijoje, kuris sukelia daug neatsakytų klausimų, gerokai praplečiančių šio fenomeno ribas. Taigi rengiant disertaciją naujų objektų atradimas ir jų medžiaga iškėlė specifinius klausimus ir privertė peržiūrėti ankstyvesnę žinomą informaciją bei nustatyti bendrą naujo tipo archeologinių objektų vietą ir reikšmę priešistorės vaizdinyje. Naujiems archeologijos mokslo momentams priskirtinas darbe apibrėžtas „šlapynių archeologijos“ terminas, išskirti pagrindiniai šios srities aspektai, sudaryta regiono ežerų gyvenviečių suvestinė, nurodant jų tyrimų ir medžiagos patikimumą, išskirti pagrindiniai ežerų gyvenviečių tipai ankstyvuojų metalų laikotarpiu Pietryčių Baltijos regione, akcentuojant tarpdisciplininių tyrimų svarbą, galimą erozijos pobūdį bei jos įtaką interpretacijai.

Mokslinis darbo vadovas doc. dr. G. Zabiela pažymėjo, kad ginamas darbas tarsi atkartoja kanoninį disertacijos rašymo būdą, kai tiriamas objektas yra „atrasas“ paties disertacijos autoriaus, tačiau tarpdisciplininis tyrimas papildomai įtraukė nemažą būrį kitų mokslo krypčių mokslininkų, kurių bendradarbiavimas vaisingai realizavosi ginamojo darbo tezėse.

Vertingos pastabos ginamojo darbo atžvilgiu buvo pateiktos oficialiųjų oponentų: prof. habil. dr. A. Girininko ir doc. dr. A. Merkevičiaus. Kaip pažymėjo A. Girininkas, disertacijoje analizuojami archeologiniai objektai tirti povandeninės archeologijos metodais, atlikta daug iškastos medžiagos archeobotaninių, palinologinių, geoarcheologinių, dendrochronologinių, zooarcheologinių ir eksperimentinių tyrimų. Toks objektų tyrimo būdas yra sveikintinas ir naudingas Lietuvos archeologijos mokslui. A. Merkevičius pripažino, kad yra buvęs E. Pranckėnaitės bakalauro ir magistro vadovas ir dėl šios priežasties jam yra kiek pavydu, kad disertacija ginama Klaipėdoje, o ne Vilniaus universitete.

Išanalizavę tekstą, oponentai pateikė pastabų, iš kurių vienos buvo susijusios su techniniais netikslumais, o kita pastabų grupė – su dalykiniais ir diskusiniais temos atskleidimo aspektais. Oponentų pastabos tik dar kartą atskleidė, kad archeologija nėra tikslusis mokslas, ir tą pačią temą gvildenantys mokslininkai turi savitą problemos atskleidimo raktą. Turininga diskusija vystėsi tarp E. Pranckėnaitės ir A. Girininko, kurios metu išryškėjo ne tiek oponentų skirtingos mokslinės nuostatos, kiek tolesnių tyrimų gairės.

Disertacijos gynimo tarybos narių atsiliepimuose buvo atkartoti oponentų pastebėti netikslumai, o pateiktos pastabos ir įžvalgos tik patvirtino disertantės pasirinktos temos naujumo ir aktualumo Lietuvos archeologijai svarbą.

D. Kiselienė, gynimo taryboje atstovavusi gamtos mokslų kryptį, akcentavo, kad atlikti Luokesų gyvenviečių tyrimai ne tik suteikia naujų žinių ir idėjų, bet atskleidžia kokybišką tarpdisciplininių metodų taikymą.

A. Čivilytė pažymėjo, kad ginamasis darbas – tai vis dar mažiausiai tirta Lietuvoje laikotarpio tyrimas, kuriame neseniai atrasti Luokesų gyvenviečių organiniai radiniai kokybiškai papildė turimus duomenis apie praeities visuomenių kasdienybę, o disertantė jas apžvelgia ir pristato plačiame tarpreģioniniame kontekste. Pasisakymo metu paaiškėjo, kad Luokesų ežero gyvenvietės – tai A. Čivilytės dar vaikystėje stebėtas „pasakiškas objektas“, esantis ežere tarp Ždanovo kolūkio laukų. Būtent jis inspiravo ją imtis archeologijos studijų.

Gynime nedalyvavusios tarybos narės M. Stančikaitės atsiliepimą perskaitė gynimo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. V. Žulkus. Kaip pagrindinį disertantės nuopelną M. Stančikaitė nurodė naujas perspektyvas ankstyvųjų metalų laikotarpio tyrinėjimo srityje Rytų Baltijos jūros regiono archeologijoje, o ypač – to meto žmogaus buities ir gyvenamos pažinimo srityje. Visgi nors gyvenimas virš vandens nebuvo svetimas ir šiuose kraštuose, tačiau tokios gyvenamos ir jos atsisakymo priežastys, kaip pažymėjo M. Stančikaitė, lieka paslaptis. A. Merkevičius pridūrė, kad disertacijoje E. Pranckėnaitė pateikė visus įmanomus teorinius tokio tipo gyvenviečių įrengimo ir apleidimo variantus.

E. Vasiliauskas įdėmiai ir kritiškai įvertino ginamą darbą ir pasigedo nebent gilesnio Luokesų gyvenviečių ir platesnio regiono konteksto integravimo. Paskutinis pasisakęs gynimo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. V. Žulkus, kuriam povandeninės archeologijos problematika yra puikiai žinoma, pažymėjo, kad nors disertacijoje yra diskutuotinių dalykų, tačiau tai tik stimuliuoja archeologijos mokslo progresą. Prie tokių diskutuotinių dalykų jis priskyrė ir E. Pranckėnaitės siūlomą „šlapynių archeologijos“ terminą, kuris tampa neaiškus „ežerų kultūros“ kontekste, arba prieduose pateiktas gyvenamos iliustracijos, kurioms reikėtų platesnio pagrindimo ir konteksto.

Bendrai visi gynimo tarybos nariai ir oponentai pripažino, kad pastebėti netikslumai nemenkina atlikto darbo vertės.

Pasibaigus gynimo procedūrai, gynimo tarybos nariai vienbalsiai nutarė suteikti E. Pranckėnaitei humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro laipsnį. Apibendrinant galima teigti, kad E. Pranckėnaitės disertacija – tai naujas žingsnis Lietuvos archeologijoje, skatinantis drąsiai plėtoti eksperimentinę archeologiją ir taikyti tarpdisciplininius metodus, o paskutiniu pasisakymu dr. Elena Pranckėnaitė palinkėjo drąsos ir sėkmės rengiant disertacijas savo kolegoms doktorantams.